

DOI: 10.32844/2222-5374-2020-109-7.43

УДК: 343.985

Новицький А. О.,

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ І КОНТРАБАНДИ ЛІСУ, ВЧИНЕНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННОЮ ГРУПОЮ

Метою статті є визначення з урахуванням специфіку механізму вчинення організованою злочинною групою незаконної порубки і контрабанди лісу типових ознак предмета вказаних кримінальних правопорушень. У статті підкреслено, що без з'ясування суті предмета незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, важко, а то й неможливо, правильно встановити всі ті суспільні відносини, на які спрямовано кримінальне протиправне посягання. Зазначено, що криміналістичне значення предмета незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, полягає в можливості встановлювати закономірності між елементами механізму вчинення злочину та будувати вірну лінію поведінки під час провадження його досудового розслідування. Вказано, що предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. ст. 201¹ і 246 КК України, визначений у назві названих норм права та деталізується в їх диспозиціях. Акцентовано, що предметом контрабанди є саме ліс у вигляді лісоматеріалів у необробленому вигляді, а не лісоматеріали та/чи пиломатеріали, оскільки, фактично, під виглядом лісоматеріалів здійснюють експорт лісу-кругляка, в тому числі цінних та рідкісних порід дерев. Наголошено, що предметом незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, є сиророслі та сухостійні дерева чи чагарники, що ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень стосовно вчинених організованими злочинними формуваннями кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 201¹ і 246 КК України, у 98,11 % випадків предметом злочину були дерева, а 1,89 % – чагарники. При цьому основна масова частка припадає на твердолистяні дерева (59,43 %) порід дуб, бук, береза, ясен, вільха, і значно менша на хвойні дерева (38,7 %) порід сосна, смерека, ялиця.

Ключові слова: незаконна порубка лісу, контрабанда лісу, організована злочинна група, методика розслідування, предмет кримінального правопорушення, криміналістична характеристика, досудове розслідування, кримінальне провадження, механізм кримінального правопорушення.

Актуальність теми. Предмет кримінального правопорушення водночас є кримінально-правовою та криміналістичною категоріями. У першому випадку мова йде про ознаку одного з елементів складу кримінального правопорушення, а в другому – елемент механізму його вчинення, який перебуває у зв'язку з іншими елементами. Тому важливо з'ясувати наявність указаних закономірностей шляхом виокремлення типових ознак предмету злочину й інших елементів механізму вчинення організованою злочинною групою кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 201¹ і 246 КК

України, оскільки криміналістичне значення предмету злочину виражається в тому, що «дозволяє встановлювати закономірності між елементами механізму вчинення злочину та будувати вірну лінію поведінки під час провадження його досудового розслідування» [1, с. 226]. У цьому контексті варто навести твердження М. М. Панова з приводу того, що без з'ясування суті предмета злочину важко, а то й неможливо, правильно встановити всі ті суспільні відносини, на які спрямовано кримінальне протиправне посягання, бо вплив кримінальним протиправним діянням на предмет, спосіб цього діяння, а також фізична (чи інтелектуальна) зміна предмета поряд з іншими ознаками діяння дозволяють у багатьох випадках зробити висновок щодо характеру злочину, його суспільної небезпеки [2, с. 50, 51].

Вищенаведене підкреслює актуальність питання про предмет вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про поняття та зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень узагалі й окремих її структурних елементів є одним із найбільш досліджених, проте невіршених. Зокрема, досі не сформовано спільного підходу до визначення природи предмета протиправного діяння та його місця в структурі криміналістичної характеристики. У зв'язку з цим **метою** статті є визначення з урахуванням специфіку механізму вчинення організованою злочинною групою незаконної порубки і контрабанди лісу типових ознак предмета вказаних кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. ст. 201¹ і 246 КК України, визначений у назві названих норм права та деталізується в їх диспозиціях. Зокрема, виходячи з назви ст. 246 КК України, можна дійти висновку, що предметом указанного кримінального правопорушення є ліс. Проте згідно з ч. 1 ст. 246 КК України предметом указанного кримінального правопорушення є дерева або чагарники у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, а відповідно до ч. 3 цієї статті – дерева або чагарники у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах [3]. Тобто помітно, що законодавець також розглядає предмет злочину у зв'язку з місцем учинення. До того ж місце, де ростуть дерева або чагарники, водночас визначає походження предмета посягання та виступає кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконною порубкою або контрабандою лісу.

Разом із тим, як зазначає П. Бурлака, не будуть предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України, такі категорії насаджень:

1) зелені насадження у межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені у встановленому порядку до лісів;

2) дерева, що ростуть на території земельних ділянок, які перебувають у приватній власності громадян;

3) окремі дерева та групи дерев на ділянках, вкритих деревинною та чагарниковою рослинністю, що належать до сільськогосподарських угідь, садиб, присадибних дачних і садових ділянок;

4) декоративні насадження, саджанці, підріст, що вирощуються у лісових розплідниках та спеціальних плантаціях. У більшості випадків такі

насадження не належать до лісу, а є майном певного підприємства, що обліковується ним як продукція чи товар;

5) багаторічні сільськогосподарські насадження – це сільськогосподарське угіддя, що використовується під штучно створені деревинні, чагарникові або трав'янисті багаторічні насадження, призначені для отримання врожаю плодово-ягідної, технічної та лікарської продукції, а також для декоративного оформлення територій. Багаторічні насадження, хоч і є деревами та чагарниками, слугують засобом виробництва в рослинництві і не можуть бути лісом [4, с. 43–53].

Разом із тим у ст. 201¹ КК України в якості предмету кримінального правопорушення законодавець визначає лісоматеріали або пиломатеріали цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріали необроблених, а також інші лісоматеріали, заборонені до вивозу за межі митної території України. При цьому в п.1 Примітки до вказаної статті закону про кримінальну відповідальність зазначається, що під цінними та рідкісними породами дерев у цій статті слід розуміти роди дерев, передбачені ст. 1 Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів», а саме – акацію, береку, вишню, грушу, горіх, каштан, тис ягідний, черешню, явір, ялівець [3; 5]. Оскільки, фактично, під виглядом лісоматеріалів здійснюють експорт лісу-кругляка, в тому числі цінних та рідкісних порід дерев, у представленій роботі саме ліс у вигляді лісоматеріалів у необробленому вигляді буде розглядатися як предмет контрабанди, а не лісоматеріали та/чи пиломатеріали. Це пов'язано з тим, що у зв'язку із запровадженням ст. 2¹ закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» [5] мораторію на експорт лісу зростає кількість такого вивозу на тіньовому ринку.

Тому, щоб детальніше висвітлити особливості такого елементу криміналістичної характеристики незаконної порубки і/чи контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, як предмет кримінального правопорушення необхідно звернутися до положень нормативно-правових актів, які регулюють лісові відносини, а саме – суспільні відносини, які стосуються володіння, користування та розпоряджання лісами і спрямовуються на забезпечення охорони, відтворення та стале використання лісових ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства [6].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 1 ЛК України під лісом слід розуміти тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [6]. Проте, виходячи з положень ст. 246 КК України, предметом незаконної порубки і/чи контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, є не ліс, а тільки така його частина як деревна та чагарникова рослинність. Зокрема, як зазначають О.О. Дудоров і Є.О. Письменський, предметом злочину,

передбаченого ст. 246 КК України, є дерева і чагарники, які ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. При цьому вчені пояснюють, що слід розуміти під деревами та чагарниками, а саме: дерева – це багаторічні рослини з чітко вираженим твердим стовбуром з гілками, які утворюють крону; чагарниками визнаються багаторічні рослини, які в дорослому стані не мають головного стовбура (стебло чітко виражене лише в перший рік життя), із деревоподібними гілками, які починають рости з поверхні ґрунту [7, с. 768, 769; 8, с. 26, 27].

Окремо слід звернути увагу, що предметом незаконної порубки і/чи контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, є дерева або чагарники на пні! Це означає, що предметом указаної категорії кримінальних правопорушень є як сиророслі, так і сухостійні дерева чи чагарники, що ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. Обґрунтування такої позиції наводять вчені-криміналісти, пояснюючи, що поняття порубки сухою є подібним до поняття порубки сиророслого лісу. Крім того, в наукових працях підкреслюється, що санітарний рубці підлягають сухостійні дерева та дерева, пошкоджені хворобами чи заражені шкідниками, причому така рубка відбувається не в довільній формі, а в чітко встановленому лісовим законодавством порядку [9, с. 32; 10, с. 84; 11, с. 37, 38].

В практичній діяльності лісовики використовують термін «лісостан» для позначення елементарної ділянки лісу, яка однорідна за деревною рослинністю та живим надґрунтовим покривом, а для означення сукупності дерев, які є основним компонентом лісового насадження використовують термін «деревостан» [12, с. 5]. Панівними породами лісової рослинності згідно з Інструкцією про порядок ведення державного лісового кадастру і первинного обліку лісів є: 1) основні лісотвірні деревні породи: а) хвойні (сосна, ялина, ялиця, модрина), б) твердолистяні (дуб високостовбурний, дуб низькостовбурний, бук, граб, ясен, клен, в'яз, акація, гледичія), в) м'яколистяні (береза, осика, вільха, липа, тополя, верби деревовидні); 2) інші деревні породи (абрикос, айлант, бархат, вишня, гіркокаштан, горіх, горобина, груша, каркас, каштан їстівний, псевдотсуга, слива, сосна кедрова, софора, тис, черемха, шовковиця, яблуня, ялівці деревовидні, решта інших деревних порід); 3) чагарники (айва, бруслина, бузина, верби чагарникові, глід, дерен, жимолость, ірга, карагана, ліщина, маслинка, обліпіха, свидина, скумпія, смородина, сосна гірська, тамарикс, шипшина, ялівці чагарникові, інші чагарники) [13].

Як зазначає Державне агентство лісових ресурсів України, загальна площа лісового фонду України становить – 10,4 млн га, із яких вкритих лісовою рослинністю – 9,6 млн га. Лісистість території країни становить 15,9 %. За 50 років площа лісів зросла на 21 %, а запас деревини майже у три рази. При цьому ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінують сосна (*Pinus silvestris*), дуб (*Quercus robur*), бук (*Fagussilvatica*), ялина (*Picea abies*), бебеза (*Betula pendula*), вільха (*Alnus*

glutinosa), ясен (*Fraxinus excelsior*), граб (*Carpinus betulus*), ялиця (*Abies alba*) [14].

При цьому О.М.Пилипенко, розробляючи методику розслідування незаконної порубки лісу взагалі та формуючи такий її елемент як криміналістичну характеристику, аналізує матеріали слідчої та судової практики та з'ясовує, що предметом виокремленого різновиду кримінальних правопорушень у 97,7 % випадків виступали дерева, зокрема хвойних (25,2 %) та листяних (72,5 %) порід, а в 2,3 % – чагарники, зокрема тис і дерен. При цьому, як указує науковець, серед хвойних порід дерев безпосередніми предметами кримінального протиправного посягання виступали: сосна (41,7 %), смерека (39,3 %), ялина (17,4 %), інші (1,6 %, зокрема мордина), а серед листяних – акація (22,7 %), дуб (21,1 %), клен/явір (9,7 %), бук (9,6 %), ясен (7,2 %), граб (5,1 %), вільха (4,2 %), в'яз (4,2 %), береза (3,5 %), інші (12,7 %, зокрема берест, осика, горіх, тополя, липа, верба, гледичія, черешня та ін.) [11, с. 39].

Якщо вести мову про предмет посягання незаконної порубки і/чи контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, варто відзначити, що він залежить від інших умов, які в свої сукупності, зокрема, становлять обстановку їх учинення. Насамперед мова йде про такі обставини як час і місце. Наприклад, очевидно й не викликає жодних заперечень, що зі свого боку підтверджується матеріалами кримінальних проваджень досліджуваної категорії, що взимку в період передноворічних і різдвяних свят предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 246 КК, у тому числі вчиненого організованим злочинним формуванням, в основному виступають дерева хвойних порід, незаконна порубка яких здійснюється переважно в лісових господарствах на території західних регіонів України. Ще однією закономірністю між предметом і місцем учинення злочину, передбаченого ст.ст. 201¹ і 246 КК України, є те, що предмет незаконної порубки і контрабанди лісу для окремих регіонів України різниться залежно від лісистості адміністративно-територіальних одиниць України і переважаючих порід, характерних для них.

Зокрема, найбільший відсоток лісистості припадає на Волинську, Житомирську, Закарпатську, Івано-Франківську, Рівненську області (30–60 %), дещо менший – на Київську, Львівську, Сумську, Чернівецьку, Чернігівську та Черкаську області (15–29,9 %), ще менший – на АР Крим, Вінницьку, Луганську, Тернопільську, Харківську, Хмельницьку (10–14,9 %) і Дніпропетровську, Донецьку, Кіровоградську, Одеську, Полтавську (5–9,9 %) області, найменший – на Запорізьку, Миколаївську та Херсонські області (0–4,9 %). При цьому переважаючими породами є сосна (35 %), дуб (28 %), бук (9 %), ялина, ялиця (8 %), береза, осика (7 %), вільха (4 %), граб (2 %), ясен (2 %), інші (5 %). З наведеного помітно, що хвойні насадження становлять 43 % загальної площі, зокрема сосна – 35 %. Твердолистяні насадження – 43 %, дуб і бук – 37 % [15, с. 5, 6].

Наведені відомості підтверджуються матеріалами кримінальних проваджень досліджуваної категорії. Наприклад, у «Вінницькому лісовому господарстві» предметом кримінальних правопорушень, передбачених

ст. 246 КК України, найчастіше виступають листяні дерева породи «Дуб»; у «Кутському лісовому господарстві» – листяні дерева породи «Бук»; у «Свалявадержспецлісгоспі» – листяні дерева порід «Бук», «Береза»; у «Тернопільлісі», у «Солотвинському лісгоспі» – хвойні дерева породи «Сосна»; у державному ландшафтному заказнику загальнодержавного значення «Пікуй», що належить до об'єктів природно-заповідного фонду, – хвойні дерева порід «Смерека», «Ялиця»; тощо.

Більше того, за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень стосовно вчинених організованими злочинними формуваннями кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 201¹ і 246 КК України, у 98,11 % випадків предметом злочину були дерева, а 1,89 % – чагарники. При цьому основна масова частка припадає на твердолистяні дерева (59,43 %) порід дуб, бук, береза, ясен, вільха, і значно менша на хвойні дерева (38,7 %) порід сосна, смерека, ялиця.

Висновки. Отже, предметом незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, є сиророслі та сухостійні дерева чи чагарники, що ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень стосовно вчинених організованими злочинними формуваннями кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 201¹ і 246 КК України, у 98,11 % випадків предметом злочину були дерева, а 1,89 % – чагарники. При цьому основна масова частка припадає на твердолистяні дерева (59,43 %) порід дуб, бук, береза, ясен, вільха, і значно менша на хвойні дерева (38,7 %) порід сосна, смерека, ялиця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 571 с.
2. Панов М.М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 194 с.
3. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
4. Бурлака П. Відмежування незаконної порубки лісу від деяких інших кримінальних правопорушень. *Вісник прокуратури*. 2018. № 10. С. 43–53.
5. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів: закон України від 08.09.2005 № 2860-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2–3. Ст. 34.
6. Лісовий кодекс України: закон України від 21.01.1994 № 3852-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 17. Ст. 99.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2010. 7-ме, переробл. та доповн. 1288 с.

8. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу: практ. пос. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 213 с.

9. Лопушанський Ф.А. та ін. Боротьба з екологічними злочинами. Кримінально-правове і кримінологічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1994. 149 с.

10. Матвійчук В.К. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу: окремі питання. *Право України*. 2001. № 6. С. 84–87.

11. Пилипенко О.М. Основи методики розслідування незаконної порубки лісу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Северодонецьк, 2018. 199 с.

12. Корма О.М., Прокопенко Г.М. Лісознавство. Методичні вказівки до виконання практичних занять. для здобувачів вищої освіти денної форми навчання за освітнім ступенем бакалавр спеціальності 205 «Лісове господарство». Чернівці: НУ «Чернігівська політехніка», 2020. 118 с.

13. Про затвердження Інструкції про порядок ведення державного лісового кадастру і первинного обліку лісів (Форми № 1, № 2, № 3, № 4, № 5): наказ Державного комітету лісового господарства України від 01.10.2010 № 298, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16.12.2010 за № 1267/18562. *Офіційний вісник України*. 2010. № 100. Стор. 139. Ст. 3581.

14. Загальна характеристика лісів України. *Державне агентство лісових ресурсів України*. URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisi-ukrayini/zagalna-harakteristika-lisiv-ukrayini>.

15. Лісове господарство України. К.: Державне агентство лісових ресурсів України, 2019. 48 с. URL: http://ekoinform.com.ua/wp-content/uploads/2019/01/Brosura_DALR_2019_UA-web.pdf.

A. Novitsky

SUBJECT OF ILLEGAL CUTTING AND SMUGGLING OF FORESTS COMMITTED BY AN ORGANIZED CRIMINAL GROUP

The purpose of the article is to determine, taking into account the specifics of the mechanism of commission by an organized criminal group of illegal logging and smuggling of forest typical features of the subject of these criminal offenses. In the article has been emphasized that without clarifying the essence of the subject of illegal logging and smuggling of forests committed by an organized criminal group, it is difficult, if not impossible, to correctly establish all the public relations to which criminal encroachment is directed. It has been noted that the forensic significance of the subject of illegal logging and smuggling of forests committed by an organized criminal group is the ability to establish patterns between elements of the mechanism of the crime and build the right course of action during its pre-trial investigation. It has been specified that the subject of the criminal offense provided by Art. 201¹ and 246 of the Criminal Code of Ukraine, defined in the title of these rules of law and

detailed in their dispositions. It has been emphasized that the subject of smuggling is the forest in the form of raw timber, and not timber and/or lumber, because, in fact, under the guise of timber exports roundwood, including valuable and rare species of trees. It has been emphasized that the subject of illegal logging and smuggling of forests by an organized criminal group are raw and dead trees or shrubs growing in forests, protective and other forest plantations, reserves or areas and objects of nature reserves. According to the results of the study of the materials of criminal proceedings in relation to the criminal offenses committed by organized criminal groups, criminal offenses under Art. 201¹ and 246 of the Criminal Code of Ukraine, in 98,11 % of cases the subject of the crime were trees, and 1,89 % – shrubs. The main mass share falls on hardwood trees (59,43 %) of oak, beech, birch, ash, alder, and much less on conifers (38,7 %) of pine, spruce, fir.

Keywords: *illegal logging, forest smuggling, organized criminal group, methods of investigation, the subject of the criminal offense, forensic characteristics, pre-trial investigation, criminal proceedings, mechanism of criminal offense.*